

ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 1(091):165.18

КОНЦЕПТ «УЯВИ» В ПРОЦЕСАХ ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

THE CONCEPT OF IMAGINATION IN THE PROCESSES OF THE FORMATION OF VISUAL THINKING

Г.В. Ільїна

Актуальність дослідження. В ситуації розвитку візуальної культури, обумовленого ствердженням і розповсюдженням інформаційних технологій, їх розширенням, модифікаціями і збільшенням їх впливу на зміну способів одержання і передачі знань, відбувається трансформація мисленнєвої діяльності. Традиційне мислення і методологічні рефлексії поступаються місцем новим способам сприйняття і обробки теоретичних та практичних знань про оточуючий соціальний і природний світ.

Постановка проблеми. В даних умовах актуалізується завдання вивчити, яким чином відбувається формування і розвиток нових способів діяльності мислення, що концептуалізуються в теорію візуального мислення, відповідного сутності сучасного інформаційного світу та його технологіям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика візуальної культури займає важливе місце у філософських дослідженнях К. Батаєвої, А. Бергера, П. Бурдьє, Д. Ваттімо, П. Вірільйо, Д. Кампера, Ж. Мірі, В. Розіна та інших. Питання візуального мислення піднімається в роботах В. Зінченко, Д. Елкінса, В. Мітчелла, М. Джея та ряду інших як в Україні, так і за кордоном.

Постановка завдання. У зв'язку з динамікою зростання впливу візуальної культури на розвиток і

Urgency of the research. In the situation of the development of visual culture, conditioned by the affirmation and dissemination of information technologies, their expansion, modifications and increase their influence on the change of methods of obtaining and transfer of knowledge, we can observe a transformation of thinking activity. Traditional thinking and methodological reflections give way to new ways of perceiving and processing theoretical and practical knowledge about the surrounding social and natural world

Target setting. In these conditions, the task of clarifying the ways of the formation and development of new modes of thinking, conceptualized in the theory of visual thinking, the corresponding essence of the modern information world and its technologies, is actualized.

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of visual culture occupies an important place in the philosophical studies of K. Bataeva, A. Berger, P. Bourdieu, D. Wattigmo, P. Viirillo, D. Camper, J. Miri, V. Rosin and others. The question of visual thinking is raised in the works of V. Zinchenko, J. Elkins, W. Mitchell, M. Jay and a number of others in Ukraine and abroad.

The research objective. The need to identify the process of creating a new, visual thinking generated by the Internet

зміну стратегій сприйняття і передачі інформації і знань, що обумовлює зміну освітніх технологій, трансформує способи виховання і формування особистості, виникає необхідність виявлення процесу становлення нового, візуального мислення, породженого епохою Інтернету. Завдання даної статті полягає в аналізі ролі уявлення як фактору створення іншої реальності, особливості якої визначаються креативами візуального сприйняття і мислення.

Виклад основного матеріалу.

Сучасний інформаційний світ є світом візуальної культури, в умовах якої складність діяльності мислення обумовлена зростанням візуальної вибірковості і сприйняття. Даному процесу сприяє уявлення, яке створює ментальні образи, що виконують візуальні функції в процесі розвитку знання про світ, про ідеї, котрі можуть візуально сприйматися, уявлятися або мислити. Уявлення «добудовують» образи на основі попереднього досвіду. На основі уявлень виникають спонтанні асоціації, на підставі яких здійснюється процес мислення. Створені уявою «видимі» образи стають об'єктом їх осмислення і впровадження в реальність. Уявлення є спосіб експериментування з візуально сприйнятою реальністю, її конструювання і творення. Візуальна здатність уявлення поєднана з тілесністю, що розширює пізнавальні можливості людини. Створення мисленневих (ментальних) образів шляхом уявлення і вільне оперування ними є результатом творчого осяяння (інсайту). Він постає незвичним поєднанням образів, ідей, думок, елементів побаченого і мислимого.

Висновки. У розвитку візуальних студій важливу роль відіграє розробка проблеми «уявлення». Історія

era arises in connection with the dynamics of the growth of the influence of visual culture on the development and change of strategies for the perception and transfer of information and knowledge, which causes the change of educational technologies, transforms the methods of education and formation of a person. The purpose of this article is to analyze the role of representation as a factor in the creation of another reality, the peculiarities of which are determined by the creatures of visual perception and thinking.

The statement of basic material.

The modern information world is the world of visual culture, in which the complexity of the activity of thinking is due to the growth of visual selectivity and perception. This process is facilitated by the idea that creates mental images that perform visual functions in the process of developing knowledge about the world, ideas that can be visually perceived, imagined or thought. Representations "build" images based on previous experience. Based on ideas arise spontaneously association, under which the process of thinking performs. Imagination creates "visible" images, which become the object of their comprehension and implementation into reality. Representation is a way of experimenting with visually perceived reality, its design and creation. The visual ability of representation is combined with the flesh, which extends the cognitive capabilities of person. The creation of mental images through the presentation and free operation of them is the result of creative insight. It's an unusual combination of images, ideas, thoughts, elements of seen and conceivable.

Conclusions. In the development of visual studies, the problem of "representation" plays an important role.

філософії засвідчує інтерес до цієї проблеми ряду видатних мислителів минулого, починаючи з античності. Уява – це діяльність усього організму в його тілесності й духовності, дослідження видимого середовища у взаємодії дотику, слуху і зору. Візуальне сприйняття середовища є водночас сприйняття самого себе, свого мислення. Ментальні образи конструюються уявленням при одержанні візуальних даних. Продуктивна уява – це бачення світу відповідно до свого розуміння. Уявляти означає бачити світ очима іншого, що стає умовою створення нового, іншого ментального простору. Побачений людиною світ стає частиною її особистості, відкриваючи горизонти для розвитку мислення візуального.

Ключові слова: візуальна культура, візуальне мислення, уява, споглядання, творчість, ментальний образ, смисл, інсайт.

The history of philosophy confirms the interest in this problem of a number of prominent thinkers of the past, beginning with antiquity. Imagination - is an activity of the whole body in its physicality and spirituality, the study of the visible medium in the interaction of touch, hearing and vision. The visual perception of the environment is, at the same time, the perception of oneself, of his or her thinking. Mental images are constructed by representations when obtaining visual data. Productive imagination is a vision of the world in accordance with its understanding. To imagine means to see the world through the eyes of another, which becomes the condition for the creation of a new, other mental space. The world seen by the human eye becomes a part of his or her personality, revealing the horizons for the development of visual thinking.

Keywords: visual culture, visual thinking, imagination, contemplation, creativity, mental image, meaning, insight.

Актуальність теми дослідження. В ситуації розвитку візуальної культури, обумовленого ствердженням і розповсюдженням інформаційних технологій, їх розширенням, модифікаціями і збільшенням їх впливу на зміну способів одержання і передачі знань, відбувається трансформація мисленнєвої діяльності. Традиційне мислення і методологічні рефлексії поступаються місцем новим способам сприйняття і обробки теоретичних та практичних знань про оточуючий соціальний і природний світ.

Постановка проблеми. В даних умовах актуалізується завдання вивчити, яким чином відбувається формування і розвиток нових способів діяльності мислення, що концептуалізуються в теорію візуального мислення, відповідного сутності сучасного інформаційного світу та його технологіям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика візуальної культури займає важливе місце у філософських дослідженнях К. Батаєвої, А. Бергера, П. Бурдьє, Д. Ваттімо, П. Вірільйо, Д. Кампера, Ж. Мірі, В. Розіна та інших. Питання візуального мислення піднімається в роботах В. Зінченко, Д. Елкінса, В. Мітчелла, М. Джея та ряду інших як в Україні, так і за кордоном.

Постановка завдання. У зв'язку з динамікою зростання впливу

візуальної культури на розвиток і зміну стратегій сприйняття і передачі інформації і знань, що обумовлює зміну освітніх технологій, трансформує способи виховання і формування особистості, виникає необхідність виявлення процесу становлення нового, візуального мислення, породженого епохою Інтернету. Завдання даної статті полягає в аналізі ролі уявлення як фактору створення іншої реальності, особливості якої визначаються креативами візуального сприйняття і мислення.

Виклад основного матеріалу. Сучасний інформаційний світ – це візуальний світ. Спеціалісти по когнітивній психології зазначають, що біля 90-95% готової інформації людина одержує через зір. Здатність до візуального сприйняття накладає відбиток і на розвиток мислення людини, особливо на його творчі, креативні можливості. Творча особистість, особливо на початкових стадіях, як правило, мислить в образах та уявленнях, в метафорах. Можна говорити, що у неї добре розвинене насамперед візуальне мислення.

Із становленням і розвитком особистості, її індивідуальної креативності рівень вибірковості сприйняття і бачення збільшується. Творчий розум виробляє свої, досить жорсткі особистісні фільтри, які «відгороджують» особистість від світу і тим самим дають їй можливість «більш плідно творити» [5, с. 200]. Іншими словами, ріст складності структури свідомості людини є зростанням рівня її візуальної вибірковості і сприйняття. Аналіз цього процесу виявляє два його аспекти. Перший – зовнішній вираз і візуально спостережувані перцептивні дії «великої амплітуди», за допомогою яких здійснюється ознайомлення із ситуацією, формування образу або власної концептуальної моделі цієї ситуації у суб'єкта. Другий аспект виявляє, що шляхом «вікарних перцептивних дій» здійснюється перетворення образу або «моделі ситуації». Ці перетворення, скоріше всього, відіграють істотну роль у вирішенні задачі, у виробленні системи дій, які необхідно здійснити для вирішення або для його реалізації. В цьому плані процес вирішення являє собою «інтеріоризовану діяльність» або діяльність у «внутрішньому плані», діяльність з «образом ситуації». Осяяння, інсайт, відкриття є результатом цієї діяльності, котра, як і кожна інша діяльність, повинна мати свій «моторний алфавіт, щоб мати право називатися такою» [3, с. 406-407].

Існує зворотній зв'язок між зоровим сприйняттям і світом, який активно сприймається і пізнається. Світ вибудовується залежно від його візуального сприйняття і діяльності суб'єкта пізнання. Хоча і сам світ «активний», він надає можливості, які можуть бути сприйняті або не сприйняті суб'єктом. Візуальне сприйняття наділяє індивіда активним і продуктивним процесом вибору з тієї безлічі об'єктів, які нам надає

навколишній світ. Дане сприйняття виступає, вважає Дж. Гібсон, у двох видах: «видимого світу» і «видимого поля». Земля, будови, пейзаж, звичайні сцени повсякденного життя, в яких предмети виглядають такими, якими є – це видимий світ. Якщо подивитися на кімнату як на те, що складається із «вільних просторів» або частин «кольорових поверхонь», відокремлених один від одного контурами, то це стане схоже на картину, яку можна називати «видимим полем». Його можна спостерігати з «певними зусиллями» [9]. Візуальне мислення, маніпулювання образами здійснюється в площині (або термінах) «видимого поля», а не «видимого світу».

Таким чином, відношення людини і світу, який вона бачить і сприймає, надзвичайно складні. Г. фон Фьорстер намагається розкрити цю складність, використовуючи метафору танцю: пізнання людиною світу забезпечує такий тісний і взаємний зв'язок між ними, який подібний до танцю. Людина, починаючи пізнавати світ, неначе запрошує його на «тур вальсу». У цьому вальсуванні жоден з партнерів не є ведучим, вони обоє і активні, і пасивні, оскільки виступають в інтерактивному зв'язку. Сам процес пізнання змушує їх іти поряд. То людину «веде світ», то вона «веде світ», а він підлаштовується під неї. Метафора танцю «передає нове відношення людини до світу – відношення партнерства і взаємного творення. Як ми дивимося на світ, так світ дивиться на нас, змушуючи мислити» [8, с. 60]. При такому підході окреслюється інше предметне поле дійсного пізнання – глибинні предметно-діяльнісні механізми, які не контролюються волею і свідомістю «ідеал-конструктивних утворень», а постають природними об'єктами, які «живуть» своїм життям. В цій ситуації ми пізнаємо світ не природними органами, а органами, які виникли в просторі самопізнання, розширюючи можливості людини, роблячи пізнання відносно незалежним від випадковостей чуттєвого досвіду і можливостей інтелекту [7, с. 31].

Ця ситуація створює нові можливості для мислення і творчості. Мова йде про мислимі (ментальні) образи, які пов'язані з креативним мисленням і з творчими здатностями людського інтелекту. Навіть якщо давати оцінку самого терміну «ментальний образ» або «mental imagery», стає зрозумілим, що мова йде про такі продукти людської свідомості, в яких поєднані, переплетені відчуття і розум, образ і його розуміння, його інтерпретація. Тобто інтегрально представлені ментальні, розумові, перцептивні, чуттєві компоненти. Це має особливу значущість у зв'язку з розумінням природи творчості людини, оскільки, як відомо, нове знання в науці, догадки і гіпотези будуються через уявлення, на основі якого виникають мисленнєві образи, які виникають першими, завдяки баченню,

зокрема через візуальні метафори, за якими часто стоять мислимі картинки у свідомості (модель атома Резерфорда, подібна до моделі Сонячної системи тощо) [5, с. 275]. Можна зазначити, що процес трансформації образу об'єкта у «видимому полі» доцільно порівняти з процесом створення художнього твору, коли шляхом уявлення змінюється безліч «моделей» захисту, відбувається трансформація елементів всередині «моделей» (наприклад, з'являються варіанти колористичних рішень, змінюється композиція тощо) [3, с. 407].

Уявити – означає «побачити кредо» багатьох художників і вчених. Ментальний образ створюється «оком розуму», *mind's eye*. Стівен Пінкер, який створив оригінальну концепцію мови («мова як інстинкт»), звертає увагу на слова Сальвадора Далі, який завдяки уяві вмів бачити невидиме і незвичне. «*To gaze is to think*» – «уважно дивитися означає мислити». В іншій ситуації художник говорив: «Я малюю не те, що бачу, а те, що мислю». Останнє показує реальність візуального мислення, його практичну затребуваність [2, с. 19].

Історико-філософський аналіз дозволяє означити основні етапи розвитку уявлень про ментальні образи та їх візуальні функції. Насамперед зазначимо, що вже в античній філософії Арістотель вперше звернув увагу на істотну роль візуальних образів в людському пізнанні. До цього його вчитель Платон розглядав образи як оманливий матеріал на шляху пізнання. Для нього тільки інтелігібельні сутності, ейдоси є маяками на шляху до істини. Арістотель у роботі «Про душу» використовує поняття «фантазми», які сьогодні можна перекласти як «ментальні образи». «Фантазма» (гр. *fantasma*) означає «видіння», «привид», «сновидіння», «уявлення», «відображення». Фантазма, з точки зору Арістотеля, подібна малюнку або відбитку, який ми бачимо на восковій дошці [1].

До цього потрібно додати, що ідея (*idea*) у філософії Давньої Греції означала «зовнішній вигляд», «видимість», «форму», а у філософії Платона – «первообраз», «ідеальне начало». Пізніше, в епоху Модерну Дж. Локк у «Трактаті про людське розуміння» практично не використовує слово «образ» або «уява», але в своїй теорії про «первинні» і «вторинні» якості називає дані чуттєвого досвіду, зорового сприйняття «ідеями» [6]. Ідеї у філософії Дж. Локка використовуються як важливі інструменти в його теорії пізнання.

У другій половині минулого століття дискусія про проблеми ментальних (мисленнєвих) образів проходила в зв'язку з визначенням характеру їх змісту. В ході дискусії обговорювалися проблеми, що створюють ментальні образи: картини, які ми бачимо, які мають просторово-часові виміри (тобто для розуміння ментальних образів

необхідний аналоговий підхід), а ментальні образи є щось «квазіперцептивне». Або ж ментальні образи не мають ні просторових, ні часових властивостей і до них можуть бути застосовані тільки лінгвістичні описи, і найбільш адекватним підходом до них є «пропозиціональний» [11]. Процес побудови ментальних образів говорить про «функціонування мозку як єдиної системи, про нейрофізіологічний холізм, а на рівні продуктів свідомості про синергійні зв'язки і неподільність ментального і чуттєвого, вербального і того, що не вербалізується, явного і латентного, дігитального і аналогового» [5, с. 277].

Упродовж останніх двох десятиліть значна увага приділяється активній теорії сприйняття і когнітивної діяльності в цілому. Ця теорія концептуально близька до теорії «активності уяви». Уява – динамічний процес, який більше схожий на активне сприйняття, ніж на пасивну компіляцію елементів минулого досвіду. Уява – це активна діяльність усього організму, це активна взаємодія, включена в середовище, яке пізнається. Це не просто накопичення елементів досвіду, не просто осмислення поступаючої через візуальне сприйняття інформації, а діяльність, яка залучає цілісний організм у його тілесності та духовності, це активне дослідження видимого, сприйнятого середовища, запитування середовища і пошук відповіді у взаємодії відчуттів – зору, слуху, дотику і взаємодіях із середовищем з елементами переосмислення і трансформації цього досвіду. Запит до візуального сприйняття середовища є водночас запит самого себе, котрий мислить, уявляє, сприймає. Ментальні образи конструюються свідомістю при «підказці» візуальних даних щодо характеристики середовища, з яким суб'єкт пізнання перебуває в постійній інтерактивній взаємодії та діалогу [5, с. 2781].

Діяльність продуктивної уяви – це бачення світу по-іншому, всупереч законам природи, відповідно до своїх поглядів, не визнаючи будь-чого для себе неможливого. Уява – це спосіб експериментування з побаченою, візуально сприйнятою реальністю, проектування (особистого і соціального) випробування «множинності реальності» (Е. Гуссерль), зустріч зі світом, «відомим інакше» (А. Шюц). За І. Кантом, «уява (як продуктивна здатність розуму) дуже сильна в створенні немовби другої природи з матеріалу, який їй дає дійсна природа, яку ми бачимо і сприймаємо» [4]. Тобто бачення в іншому аспекті, в іншому вимірі. Так само уява оперує зі «світом як немовби» (*das Welt als ob*), вона «жонглює» своїм досвідом, будучи його «немовби», що дає можливість побачити подію, явище, предмет в іншій площині, у спектрі можливостей, в інших відтінках їх кольору. Уява діє як «інакше бачення» [5, с. 279].

Важливою складовою творчості є уява, що виникає як синтез образів,

бачень, видінь, фантазій. Уявити – означає «думати розумом іншого», бачити «очима іншого». Тобто уявити, означає злитися із самою реальністю, зрозуміти один із аспектів її функціонування, її розвитку. Тобто «жити життям самого життя», йти так, як проходить життя, як воно складається. «За допомогою уяви, – вказує Є.А. Басін, – ми можемо персоніфікувати образ будь-якого явища – тварини, рослини, предмету, абстрактного поняття тощо. У процесі уяви можлива проекція і в зміст цих явищ, які ми бачимо і намагаємося приміряти до свого «Я»» [2, с. 59-60].

Основною персоніфікації виступає емпатія. Вона є можливістю вийти за самого себе і подивитися на себе збоку, «задзеркалити» себе, на що нездатні інші живі істоти, які зливаються зі своїм оточенням, зі своїм світом (Umwelt). А це, тобто персоніфікація, є найвища здатність людського духу. Людина здатна відсторонитися від самої себе і подивитися на себе збоку. Це властиве тільки людині як духовній істоті. Візуальний аспект пізнання, у тому числі пізнавальна здатність уяви, поєднаний з тілесністю (embodied imagination): оперування ментальними образами, звільнення уявлення може бути реалізоване шляхом включення кінестатичних дій. У результаті внутрішнє стає зовнішнім, а зовнішнє – внутрішнім, стираються межі між когнітивним агентом і середовищем, яке стає частиною Umwelt. Іншими словами, розум розширяється (extended mind). У результаті візуальне, яке пов'язане з такого роду інтеріоризацією, стає тілесним [5, с. 281].

У своїй праці «Жінки, вогонь і небезпечні речі» Дж. Лакофф розкриває інший аспект тілесності як однієї з основ візуального з точки зору тілесності самої мови, за допомогою якої описуються ментальні образи і думки. Він пояснює, що традиційний підхід розглядає розум як абстрактний і невітлений, а згідно новому баченню, розум має тілесну основу, яка опосередкована, зв'язком із візуальним способом одержання інформації із зовнішнього світу. «Думка отілеснена», оскільки сама структура пізнання, яка використовується для поєднання концептуальних побудов мислення, виростає з тілесного досвіду і набуває смисл в його контексті» [10]. І далі автор продовжує: «Думка імажинативна в тому, що ті поняття, які безпосередньо не укорінені в досвіді, використовують метафору, метонімію і ментальний образ... Думка має егологічну структуру. Ефективність когнітивного процесу, як в спогляданні, так і в пам'яті, залежить від цілісної структури концептуальної системи і від того, що означають поняття, вироблені в процесі спостереження й аналізу» [10].

Необхідно враховувати, що створення мисленнєвих (ментальних) образів в процесі споглядання і вільне оперування ними створюють елемент наративності, оповідування, причому оповідування реального,

напівпридуманого або придуманого (казки). А конкретні історії легше «бачаться» в уявленні, тому можуть впливати на людину сильніше, ніж переконувати з використанням сухих абстрактних понять і категоріальних схем. Як говорить Дж. Лакофф, «нарратив створює свій власний ментальний простір» [10, с. 570], який несе більш вагомий емоційний заряд. Тому нарратив, який створює систему уявлень, образів, видінь, більш переконливий. Це часто використовується в сучасній рекламі, політичних відеороликах, навчальному процесі.

Сьогодні у філософії пізнання стає досить популярною (хоча і критикується) позиція «розширеного розуму» (extended mind), або екстерналізму. Діяльність нашого мислення не концентрується в ньому самому, а «розтікається» в оточуюче середовище, через наші візуально-чуттєві дії, через інструменти інформаційних технологій та приладів, які ми використовуємо, які стають частиною нашого «Я». Що являє собою сучасний вчений без його комп'ютера, книг, нотаток? Ми створюємо свій власний світ, який стає частиною нас самих, але і ми розподілені, «розлиті» по ньому. У процесах споглядання, усвідомлення і діяльності ми не обмежені нашим розумом, чуттєвістю. Ми і в речах, які спостерігаємо, і в подіях, на які впливаємо і які залежать від нас. Світ, який ми бачимо, освоюємо і перетворюємо, стає нашим світом і частиною нас як особистостей. Ми «вбудовуємося», «включаємося» в оточуючий нас світ, з яким ми постаємо «єдиною цілою системою» [5, с. 302]. Ми діємо в ньому, формуємо певні образи, вводимо їх в зіткнення, конфлікти, породжуємо нові образи, думки і смисли. У результаті все це постає найважливішим засобом перетворення «ока, яке бачить» в «око, яке знає» [3, с. 521]. Власне, це і є формою візуального мислення. У ситуації інформаційного світу знання стає максимально візуалізованим, воно передається через образні фігури, візуальні метафори.

Висновки. У розвитку візуальних студій важливу роль відіграє розробка проблеми «уявлення». Історія філософії засвідчує інтерес до цієї проблеми ряду видатних мислителів минулого, починаючи з античності. Уява – це активна діяльність усього організму в його тілесності й духовності, дослідження видимого середовища у взаємодії дотику, слуху і зору. Візуальне сприйняття середовища є водночас сприйняття самого себе, свого мислення, уявлення. Ментальні образи конструюються уявленням при одержанні візуальних даних. Продуктивна уява – це бачення світу відповідно до свого розуміння. Уявляти означає бачити світ очима іншого, що стає умовою створення нового, іншого ментального простору. Побачений людиною світ стає частиною її особистості, відкриваючи горизонти для розвитку мислення візуального.

Список використаних джерел:

1. Аристотель, 1975. 'О душе. Сочинения. В 4-х т.', Т.1., М. : Мысль, с. 369-448.
2. Басин, ЕА., 2011. 'Искусство и воображение', М. : Слово, 358 с.
3. Зинченко, ВП., 2017. 'Восприятие и визуальная культура', М. : СПб. : ЦГИ Принт, 599 с.
4. Кант, И., 1966. 'Сочинения: В 6 т.', Т.5., М. : Мысль, 564 с.
5. Князева, ЕН., 2014. 'Энактивизм: новая форма конструктивизма в эпистемологии', М. : СПб. : Центр гуманитарных инициатив, Университетская книга, 352 с.
6. Локк, Дж., 1985. 'Опыт о человеческом разумении. Сочинения: в 3-х т.', Т.1., М. : Мысль, с. 78-582.
7. Микешина, ЛА., 2009. 'Философия познания. Проблемы эпистемологии гуманитарного знания', М. : «Канон+» РОО «Реабилитация», 560 с.
8. Foester, H., von., 2006. 'Das Konstruieren einer Wirklichkeit', *Die erfundene Wirklichkeit. Wie wissen wir zu wissen glauben?* Piper Taschenbuch, 336 s.
9. Gibson, J.J., 1950. 'The perception of the visual world', Boston : *The Riverside Press*, 240 p.
10. Lakoff, G., 1987. 'Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind', Chicago, L. : *The Univ.of Chicago Press*, 632 p.
11. Pykyshyn, ZN., 2002. 'Metal Imagery: In Search of a Theory', *Behavioral and Brain Sciences, Vol.25*, p.157-182.

References:

1. Aristotel', 1975. 'O dushe. Sochineniya. V 4-kh t. (On the soul. Compositions. In the 4th volume)', Т.1., М. : Mysl', s. 369-448.
2. Basin, YEA., 2011. 'Iskusstvo i voobrazheniye (Art and imagination)', М. : Slovo, 358 s.
3. Zinchenko, VP., 2017. 'Vospriyatiye i vizual'naya kul'tura (Perception and visual culture)', М. : SPb. : TSGI Print, 599 s.
4. Kant, I., 1966. 'Sochineniya: V 6 t. (Compositions: 6 v.)', Т.5., М. : Mysl', 564 s.
5. Knyazeva, YEN., 2014. 'Enaktivizm: novaya forma konstruktivizma v epistemologii (Enactivism: a new form of constructivism in epistemology)', М. : SPb. : Tsentr gumanitarnykh initsiativ, Universitetskaya kniga, 352 s.
6. Lokk, Dzh., 1985. 'Opyt o chelovecheskom razumenii. Sochineniya: v 3-kh t. (Experience of human understanding. Works: in 3 v.)', Т.1., М. : Mysl', s. 78-582.
7. Mikeshina, LA., 2009. 'Filosofiya poznaniya. Problemy epistemologii gumanitarnogo znaniya (Philosophy of knowledge. Problems of the epistemology of humanitarian knowledge)', М. : «Kanon+» ROO «Reabilitatsiya», 560 s.
8. Foester, H., von., 2006. 'Das Konstruieren einer Wirklichkeit (Constructing a reality)', *Die erfundene Wirklichkeit. Wie wissen wir zu wissen glauben?* Piper Taschenbuch, 336 s.
9. Gibson, J.J., 1950. 'The perception of the visual world', Boston : *The Riverside Press*, 240 p.
10. Lakoff, G., 1987. 'Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind', Chicago, L. : *The Univ.of Chicago Press*, 632 p.
11. Pykyshyn, ZN., 2002. 'Metal Imagery: In Search of a Theory', *Behavioral and Brain Sciences, Vol.25*, p.157-182.